

Mitä vastaan eläkevakuutuksella vakuutetaan?

Vapaaehtoisiin eläkevakuutuksiin liittyy kuluttajan kannalta useita erityispiirteitä. Eläkevakuutusten verokohtelu on tunnetusti kevyempi kuin useimpien vaihtoehtoisten säästämismuotojen. Toisaalta veroetujen edellytyksenä on, ettei vakuutussäästöjä nosteta ennen eläkeikää. Toinen, ja tietyllä tapaa vielä perustavampaa laatua oleva ero eläkevakuutusten ja muiden säästämismuotojen välillä on se, että eläkevakuutus on, nimensä mukaisesti, myös vakuutus. Eläkevakuutusten markkinoinnissa ei kuitenkaan yleensä pyritä selittämään, miksi niitä kutsutaan vakuutuksiksi tai mitä hyötyä tällaisesta vakuutuksesta kuluttajalle on. Tämä on valitettavaa jo sen vuoksi, että kuluttajat eivät ehkä osaa käyttää eläkevakuutuksia hyväkseen parhaalla mahdollisella tavalla. Eläkevakuutusten vakuutusominaisuuden ymmärtäminen on tärkeätä myös pohdittaessa niiden nykyisen verokohtelun mielekkyyttä.

VAKUUTUS PITKÄÄ ELINIKÄÄ VASTAAN

Palovakuutuksella vakuutetaan arvokkaat rakennukset tulipaloa vastaan; vakuutusnottaja saa rahallisen korvauksen tulipalon sattuessa. Mitä vastaan eläkevakuutuksella vakuutetaan? Eläkevakuutuksen vakuutusluonne tulee parhaiten esille sellaisen vakuutus sopimuksen kohdalla, jonka perusteella vakuutusyhtiö maksaa vakuutetulle eläkettä hänen kuolemaansa saakka. Jos vakuutettu kuolee nuorena, hän ehtii nostaa eläkkeitä vähemmän kuin mitä on aikoinaan maksanut eläkevakuutusmaksuja. Toisaalta, jos hän elää pitkään, hän voi saada enemmän eläkkeitä kuin on maksanut maksuja. Eläkevakuutus on siis vakuutus pitkän eliniän varalta; vakuutus korvausten kokonaismäärä (eli kaikki maksetut eläkkeet) suhteessa vakuutusmaksuihin on sitä suurempi mitä pidempään vakuutettu elää.

Pitkä elämä on useimmille ihmisille tavoittelemisen arvoinen asia. Toisin kuin vaikkapa

NIKU MÄÄTTÄNEN

Tutkija ETLA

palovakuutus, eläkevakuutus on siis vakuutus onnellista tapahtumaa vastaan. Miksi sellaista vastaan kannattaa vakuuttaa? Taloustieteellisessä kirjallisuudessa eläkevakuutuksen hyöty perustuu siihen, että se auttaa kulutuksen tasaamisessa yli ajan. Tämä ei ole aivan yksinkertainen asia, mutta sitä voidaan havainnollistaa seuraavan esimerkin avulla.

KULUTTAJAN ONGELMA

Oletetaan, että kuluttaja tietää elävänsä vielä vähintään yhden ja enintään kaksi periodia (esimerkiksi vuosikymmentä). Hän tietää myös kuolevansa todennäköisyydellä 0.5 ensimmäisen periodin lopussa. Kuluttajalla on säästöjä 90 000 euroa mutta ei lainkaan palkkatuloja tai lakisääteistä eläkettä. Perusoletus on, että kuluttaja haluaisi kuluttaa mahdollisimman paljon kummallakin periodilla, mutta hän saa kokonaiskulutuksesta sitä enemmän hyvinvointia, mitä tasaisemmin kulutus on jakaantunut molemmille periodeille. Oletamme ensin, että kuluttajallamme ei ole perillisiä eikä hän sen vuoksi välittäisi jättää perintöä. Yksinkertaisuuden vuoksi oletamme lisäksi, että korkotaso on nolla. Verotusta en tässä kirjoituksessa käsittele lainkaan. Oletetaan siis, että veroja ei kerätä.

Kuluttajan ongelma on päättää, kuinka paljon kuluttaa ensimmäisellä periodilla ja kuinka

paljon säästää toiselle periodille. Hänen ei selvästikään kannatta kuluttaa kaikkea ensimmäisellä periodilla, koska silloin hän ei pystyisi lainkaan kuluttamaan toisella periodilla, jolloin hän saattaa vielä hyvinkin olla elossa. Toisaalta kuluttajan tuskin kannattaa säästää puolta varallisuudestaan toiselle periodille, koska hän tulee suhteellisen suurella todennäköisyydellä jättäneeksi sen perinnoksi valtiolle. Jotakin on kuitenkin säästettävä toisenkin periodin varalta. Tässä tilanteessa kuluttajan optimaalinen ratkaisu saattaisi olla esimerkiksi kuluttaa 60 000 euroa tänään ja säästää loput 30 000 euroa toiselle periodille.

Oletetaan nyt, että kuluttaja voi hankkia eläkevakuutuksen. Eläkevakuutus on esimerkiksi seuraavanlainen. Kuluttaja maksaa ensimmäisellä periodilla 30 000 euroa vakuutusyhtiölle vastineeksi siitä, että vakuutusyhtiö maksaa hänelle seuraavalla periodilla tietyn summan X eläkettä siinä tapauksessa, että kuluttaja on silloin vielä elossa. Jos kuluttaja kuolee ensimmäisen periodin lopussa, vakuutusyhtiö ei maksa kenellekään mitään.

Kuinka suuren eläkkeen kuluttaja saa 30 000 euron vakuutusmaksulla? On ymmärrettävä, että tässä on todella kyseessä vakuutus. Yksittäisen vakuutus sopimuksen tuotto on vakuutusyhtiön kannalta epävarma. Vakuutusyhtiön toiminta perustuu siihen, että se tekee suuren määrän sopimuksia, jolloin yksittäisiin sopimuksiin liittyvät riskit kumoavat toisensa. Tässä tapauksessa vakuutusyhtiö jää keskimäärin omilleen silloin, kun se tarjoaa 30 000 euron vakuutusmaksua vastaan 60 000 euron eläkkeen, eli $X=60\,000$. Tämä johtuu siitä, että jos kaikki vastaavassa tilanteessa olevat kuluttajat kuolevat todennäköisyydellä 0.5, niin (noin) puolet kaikista vakuutuksenottajista kuolee ennen kuin heille maksetaan eläkettä. Jokaista eläkettä nostavaa vakuutettua kohden on siis yksi vakuutettu, joka ehtii kuolla ennen eläkkeen saamista, jolloin vakuutusmaksu jää kokonaisuudessaan vakuutusyhtiölle. Todellisuudessa tietysti vakuutusyhtiölle koituu jonkin

verran kuluja ja se saattaa myös pystyä tekemään voittoa, joten eläkkeen täytyy olla alle 60 000 euroa. Vakuutusyhtiön palkkiot eivät kuitenkaan oleellisesti muuta esimerkkiämme (elleivät ne ole hyvin suuria), joten oletetaan, että $X=60\,000$.

Kannattaako esimerkkinne kuluttajan hankkia tällainen eläkevakuutus? Ostaessaan eläkevakuutuksen kuluttajalle siis jää 60 000 euroa ensimmäisen periodin kulutukseen. Mikäli hän on elossa vielä seuraavalla periodilla, hän pystyy kuluttamaan silloin vielä 60 000 euroa. Tämä on kuluttajan kannalta tietysti paljon parempi ratkaisu kuin tallettaa itse 30 000 euroa ensimmäisellä periodilla, koska silloin toisen periodin kulutus jää vain 30 000 euroon. Eläkevakuutus tekee kulutuksen tasaamisen yli ajan edullisemmaksi, koska seuraavalla periodilla elossa olevat kuluttajat saavat vakuutus säästöillensä keskimääräiseen kuolevuuteen perustuvan tuoton. Oikeissa eläkevakuutuksissa tämä näkyy ns. kuolevuushyvityksenä.

ELÄKEVAKUUTUS JA PERINNÖN JÄTTÄMINEN

Eläkevakuutuksen hyöty perustuu tässä esimerkiksi osittain siihen, että kuluttajamme välttää sen avulla perinnön jättämisen. Todellisuudessa monet ihmiset haluavat jättää perinnön. Perinnönantomotiivi vähentää eläkevakuutusten kysyntää, mutta ei yleensä tee niitä tarpeettomiksi. Oletetaan, että kuluttaja haluaisi jättää 30 000 euron perinnön. Tällöin kuluttajan kannalta optimaalinen ratkaisu on laittaa ensimmäisellä periodilla 30 000 euroa sivuun perintöä varten, kuluttaa 40 000 euroa ensimmäisellä periodilla ja maksaa 20 000 euron eläkevakuutusmaksu, mikä takaa 40 000 euron eläkkeen toisella periodilla, mikäli hän ei kuole ennen sitä. Tällöin hän tulee myös jättäneeksi 30 000 euron perinnön riippumatta siitä, milloin hän kuolee. Ilman eläkevakuutusta sekä toisen periodin kulutus että perinnön suuruus ovat epävarmoja.

Se, missä määrin todellisissa eläkevakuutuksissa on kysymys vakuutuksesta, riippuu ennen

kaikkea siitä, kuinka pitkän ajan kuluessa eläkettä nostetaan ja liitetäänkö niihin ns. kuolemanvaraturva. On selvää, että jos eläke nostetaan esimerkiksi kahden vuoden aikana ikävuosina 62-63, ei vakuutusominaisuudella ole juuri merkitystä, koska todennäköisyys kuolla ennen eläkkeen maksuajan loppumista on hyvin pieni. Vakuutusominaisuus on sitä tärkeämpi, mitä pidemmän ajan kuluessa eläkkeet nostetaan. Pohditaan kuolemanvaraturvan merkitystä jälleen esimerkkimme avulla.

KUOLEMANVARATURVA

Kuolemanvaraturva on henkivakuutus, eli vakuutuksen edunsaajalle maksetaan vakuutuskorvaus, mikäli vakuutettu kuolee ennen vakuutusajan päättymistä. Oletetaan, että kuluttaja ostaa 30 000 euron kuolemanvaraturvan, joka on voimassa ensimmäisen periodin. Hänen edunsaajalleen siis maksetaan 30 000 euroa siinä tapauksessa, että hän kuolee ensimmäisen periodin lopussa. Paljonko tällainen kuolemanvaraturva maksaa? Todennäköisyydellä 0.5 kuluttaja kuolee ennen vakuutusajan päättymistä ja vakuutusyhtiö joutuu maksamaaan 30 000 euron kuolemantapauskorvauksen edunsaajalle. Jos oletamme edelleen, että vakuutusyhtiö ei peri mitään kuluja, on tämän kuolemanvaraturvan hinta 15 000 euroa.

Kuolemanvaraturvasta ei ole hyötyä kulutuksen tai edes perinnön tasaamisessa, koska niin kauan kuin kuolintapauskorvaus ei ylitä vakuutussäästöä, voidaan sama perintö aina varmistaa tallettamalla itse vastaava summa. Ääriesimerkkinä voidaan ajatella tilannetta, jossa ensimmäisellä periodilla hankittavaan eläkevakuutukseen liitetään kuolemanvaraturva, jonka korvaussumma on sama kuin toisella periodilla maksettava eläke. Kuten edellä todettiin, kuluttajamme saa 20 000 euron eläkevakuu-

tusmaksulla 40 000 euron eläkkeen. Vastavasti 20 000 euron kuolemanvaraturvamaksu takaa hänen edunsaajalleen 40 000 euron korvauksen, mikäli kuluttaja kuolee ensimmäisen periodin lopussa. Kun nämä kaksi vakuutusta yhdistetään, päästään tilanteeseen, jossa kuluttaja maksaa vakuutusmaksuja ensimmäisellä periodilla 40 000 euroa ja toisella periodilla hän tai hänen edunsaajansa saa 40 000 euron korvauksen. Kuluttajan kannalta tilanne on sama kuin jos hän säästäisi itse 40 000 euroa (ja tekisi testamentin, jossa se määrätään tietylle henkilölle) eikä voisi lainkaan hankkia eläkevakuutusta! Eläkevakuutus voidaan siis kuolemanvaraturvan avulla räätälöidä sellaiseksi, että se taloudellisessa mielessä vastaa tavanomaista säästämistä.

LAKISÄÄTEINEN JA VAPAAEHTOINEN ELÄKEVAKUUTUS

Vapaaehtoisen eläkevakuutuksen hyödyllisyyttä kannattaa pohtia myös rinnastamalla se lakisääteiseen eläkevakuutukseen. Lakisääteiset eläkkeet ovat selkeästi vakuutus pitkää elinikää vastaan, sillä eläkettä maksetaan kuolemaan saakka, eikä "nostamatta jääneitä" eläkkeitä yleensä makseta perillisille. Lakisääteinen eläkevakuutus vähentää tietysti tarvetta hankkia vapaaehtoinen eläkevakuutus. Toisaalta useimmat ihmiset luultavasti arvostavat paljon lakisääteiseen järjestelmään liittyvää vakuutusta pitkää elinikää vastaan. Eläkeläisten taloudellinen tilanne olisi paljon hankalampi, jos kaikki lakisääteiset eläkkeet maksettaiisiin kertasuorituksena eläkkeelle siirryttäessä.

Tämä kirjoitus perustuu Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamaan tutkimukseen "Vapaaehtoiset eläkevakuutukset, verotus ja säästäminen", joka on julkaistu Etlan keskustelualoitteena no. 983.